

ТОЛЕРАНТНІСТЬ ЯК ЯКІСТЬ ПРОФЕСІЙНОГО ТА ОСОБИСТОГО РОЗВИТКУ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ У ПОЛІКУЛЬТУРНОМУ СЕРЕДОВИЩІ КРИМУ

У статті розглядається проблема професійного та особистого розвитку майбутніх вихователів у полікультурному середовищі Криму, особливості процесу підготовки майбутніх вихователів до професійної діяльності в полікультурному дошкільному навчальному закладі Криму. Толерантність визначається як особлива якість професійної діяльності педагога в полікультурному середовищі, яка інтегрується на всіх проявах ціннісних установок і орієнтацій.

Ключові слова: толерантність, полікультурне середовище Криму, професійний та особистий розвиток майбутніх вихователів, готовність вихователя до професійної діяльності.

Постановка проблеми. В умовах полікультурного середовища дошкільного навчального закладу якісні характеристики професійної діяльності вихователя, його особистості набувають особливої значущості. Результатами багатьох досліджень і практичним досвідом доведено, що культура дитини, її моральний вигляд багато в чому є відбиттям культури й морального вигляду вихователя, характеру його спілкування і взаємодії з дитиною. Виявлено, що особливості взаємодії вихователя з дітьми дошкільного віку впливають на психоемоційний та особистісний розвиток дитини (Л. Божович, Ю. Бочарова, Л. Виготський, О. Запорожець та ін.); визначають взаємини в дитячому співтоваристві, його структуру, забезпечують стан задоволеності й психологічного комфорту дітей у дитячому садку.

Толерантність – це необхідна для кожного педагога професійно-особистісна якість, що проявляється в усвідомленні себе гуманною особистістю, у здатності керувати своїми емоційними й вольовими проявами в проблемних ситуаціях суб'єкт-суб'єктивної взаємодії. Толерантність відбиває гуманний тип відносин особистості до іншої людини (учня, дитини, батьків), що характеризується прийняттям її позиції й точки зору, співпереживанням емоційного стану, вербальною й невербальною підтримкою суб'єкта комунікації.

Проте у переважній більшості досліджень сам феномен толерантності не піддається різнобічному й системному аналізу, а визначається лише в тому обсязі, який безпосередньо задається темою і предметом дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Зарубіжні вчені розглядають толерантність переважно у контексті ідеї демократизації суспільства, звільнення особистості від будь-якого виду поневолення й виділяють у цьому феномені насамперед соціальний і моральний зміст.

Важливий аспект у розумінні зарубіжними вченими сутності толерантності базується на твердженні, що плюралізм у поглядах, цінностях і способах поведінки об'єктивно непереможний, пов'язаний із природою людини й різноманіттям її відносин з реальним світом: всі культури й пізнавальні настанови рівноправні, але в той же час незрівнянні; не існує ніякої привілейованої системи поглядів і цінностей [2].

У сучасних російських і вітчизняних наукових джерелах толерантність розглядається у зв'язку з повагою й визнанням рівності як принципу існування, відмовою від домінування й насильства, визнанням багатомірності й різноманіття людської культури, норм, вірувань і відмовою від зведення цього різноманіття до однаковості або переваги будь-якої однієї точки зору [6].

У роботах А. Г. Асмолова [1], Н. А. Асташової [3], та ін. толерантність розглядається як цінність соціокультурної системи, внутрішній стрижень соціально-психологічного буття. Це комплексний феномен, що визначає ставлення людини до себе й навколишнього світу. Дослідники підкреслюють, що поза відносинами людини не існує толерантності як цінності. Толерантність – цінність виступає поведінковим орієнтиром, що визначає ціль і зміст спрямованої соціальної активності особистості, її діяльності як соціального суб'єкта.

У змісті поняття "толерантність" А. Г. Асмолов виділяє три основних аспекти. Перший пов'язує це поняття з проявом стійкості, витривалості людини, другий – з її терпимістю, третій – з допустимістю, припустимими відхиленнями у сфері соціальної взаємодії [2]. М. Міріманова в цьому контексті виділяє ще один аспект, який пов'язаний з вихованістю особистості [7].

Розуміння толерантності як якісної цілісної характеристики особистості пов'язане з визнанням наявності різних психічних властивостей, станів, процесів, а також психічних відносин, які виявляють суб'єктивний бік її зв'язків з предметами і явищами довкілля. У зовнішньому плані це проявляється як збереження певної організованості і спрямованості особистісної системи; у внутрішньому – як адекватна супідрядність психічних властивостей, станів і процесів, що забезпечують рівень стійкості особистості. У зв'язку з цим у багатьох дослідженнях толерантність характеризується як принцип діяльності і поведінки [6].

У цьому контексті вона переводиться у статус керівної ідеї, основної засади, внутрішнього переконання, що визначає і задає спосіб діяльності людини, який заснований на зусиллі досягати згоди й мирної взаємодії в певних соціальних групах.

Особистісний підхід у визначенні сутності толерантності приводить до визнання того, що зріла толерантність набагато більше простой компетентності в толерантному поводженні, когнітивної озброєності

і емоційної готовності. Вона припускає наявність відповідної ціннісно-орієнтаційної системи, в якій центральне місце посідають цінності поваги до людини як такої, її прав і волі, визнання рівноправності всіх людей у свободі вибору світогляду й життєвої позиції, відповідальності за власне життя й визнання таких за кожною людиною [5].

Отже, узагальнюючи проведений аналіз літературних джерел, у своєму дослідженні ми будемо виходити з того, що основу толерантності становить життєва позиція особистості, яка формується під впливом зовнішніх обставин у процесі її виховання і набуття життєвого досвіду та виявляє її свідомий вибір принципів і способів життєдіяльності. Стосовно всіх психологічних характеристик особистості, цей принцип є системоутворювальним чинником, що інтегрує й регулює прояви активності особистості у всьому різноманітті її відносин з навколишніми.

Формулювання цілей статті. Мета цієї статті – охарактеризувати толерантність як якість професійного та особистого розвитку майбутніх вихователів у полікультурному середовищі Криму

Виклад основного матеріалу дослідження. У контексті підготовки майбутніх вихователів до професійної діяльності в умовах полікультурного середовища толерантність виступає як показник якості цієї підготовки, ступінь її відповідності до конкретних історичних обставин суспільного розвитку певної спільноти, зокрема такої, що постійно проживає в Криму.

Полікультурне середовище є об'єктивним тлом для прояву толерантності кожної особистості, незалежно від того до якої національної культури вона належить і яку роль виконує в системі соціальних відносин. Але, чи буде вона життєвою позицією, принципом, що спрямовує і визначає зміст її діяльності, залежить від самої особистості, її свідомого вибору. У процесі підготовки до професійної діяльності толерантність виступає характеристикою якості результату цього процесу, в якому набуті знання, професійні уміння і навички інтегровані в цілісну професійно-педагогічну позицію особистості і відбивають її погляди і ставлення до інших у готовності діяти при навчанні і вихованні дітей.

Стосовно професійної діяльності вихователя в роботі з дітьми ці компоненти, критерії й показники толерантності набувають конкретного змісту, зумовленого специфікою предмета, цілей і способів рішення завдань дошкільного виховання. В їх основі має бути стратегія і тактика професійної діяльності вихователя, які базуються на позитивному ставленні до питань міжетнічного спілкування, подолання і попередження будь-яких проявів антагонізму національних стереотипів, створення доброзичливої атмосфери у багатонаціональних дитячих колективах.

Зважаючи на те, що толерантність належить до якостей особистості, яких вона набуває під впливом певних зовнішніх обставин, ми припустили, що підготовка до її реалізації у професійній діяльності майбутніх вихователів залежить від наявності в них відповідних знань щодо сутності, цілей і засобів виховання дітей у полікультурному середовищі; практичних умінь і досвіду вирішення вихованих і розвивальних завдань у полікультурному середовищі дошкільного навчального закладу і конкретної вікової групи дітей; особистого досвіду толерантної взаємодії, діалогу і співпраці з представниками інших національностей та культур.

Звертаючись в експериментальному дослідженні до вивчення рівня підготовленості вихователів дошкільних навчальних закладів до професійної діяльності в полікультурному середовищі Криму, брали до уваги, що полікультурне виховання дітей є важливою складовою виховної роботи в регіоні. Для цього протягом останніх років у процесі підготовки у вищих навчальних закладах вихователів до професійної діяльності впроваджено низку навчальних курсів, які забезпечують їхню методичну підготовку до використання у вихованні дітей дошкільного віку української і кримськотатарської етнопедагогіки, традицій народної культури.

У контексті готовності толерантності професійної діяльності вихователя базується на його індивідуальних особливостях як суб'єкта цієї діяльності і є якісною характеристикою його вибору принципів здійснення діяльності як педагога-професіонала.

Толерантність яку вихователь має відтворити засобами своєї професійної діяльності, ми визначаємо як певний критерій її якості і розглядаємо як особливий спосіб відтворення більш загальної і універсальної професійно-педагогічної діяльності. Аналіз спрямованості, змісту професійної діяльності вихователів, якості її відтворення свідчить, що вони можуть мати суттєві розбіжності. У межах практики дошкільної освіти на сьогодні можна виокремити три групи фахівців, що використовують ідеї полікультурності й толерантності в професійних педагогічних цілях. Це групи:

- вихователів, які використовують ці ідеї задля формального вирішення завдань полікультурного виховання дітей у межах рекомендацій і вимог чинних регіональних програм з дошкільної освіти;
- вихователів, які безпосередньо не переслідують мети полікультурного виховання дітей, але в силу власних особистісних рис створюють у групі дошкільного навчального закладу атмосферу толерантності;
- вихователів, які усвідомлено і цілеспрямовано відтворюють ідеї полікультурності і толерантності у процесі виховання дітей, організації їхньої взаємодії і співпраці [4].

Отже, готовність вихователя до професійної діяльності в полікультурному середовищі ми визначаємо як цілісну характеристику, що виявляє його спроможність свідомо здійснювати цю діяльність на засадах толерантності та знаходить відбиток у його когнітивній, афективно-емоційній і практично дієвій сферах.

Задля упорядкування показників цих компонентів нами було виокремлено декілька критеріїв. Визначаючи ці критерії, ми зважали на те, що готовність до будь-якої діяльності, зумовлюється об'єктивними та суб'єктивними факторами.

Крім того враховували, що формування фахівця як професіонала відбувається за трьома основними напрямками. Перший напрям позначається у зміні всієї системи діяльності особистості, як форми її соціальної активності, її функцій, ієрархічної побудови. За мірою зростання професіоналізму, за ступенем оволодіння професійною діяльністю, її успішністю, розвивається особлива система способів виконання цієї діяльності, що стають притаманні певній особі і які з часом складаються та функціонують як індивідуальний стиль її діяльності.

Другий напрям пов'язаний зі змінами самої особистості, що виявляють себе в зовнішніх проявах її поведінки і діяльності, у формуванні відповідних елементів професійної свідомості, мислення, уваги, емоційно-вольової сфери тощо.

Третій напрям виявляється у змінах відповідних настанов особистості як суб'єкта відповідно до об'єкта своєї діяльності, інших суб'єктів, залучених до цієї діяльності. Отже зміни охоплюють і виявляють себе в когнітивній сфері як зростання поінформованості про властивості об'єкта, можливості їх використання та перетворення; в емоційній сфері – як зростання інтересу, схильності і задоволеності від взаємодії з певним об'єктом, незважаючи на труднощі; у практичній сфері – як усвідомлення реальних можливостей у взаємодії з об'єктом.

У процесі підготовки майбутніх вихователів до професійної діяльності в полікультурному середовищі формування в них толерантності забезпечувалося сукупністю педагогічних умов, а саме: відображення в змісті навчальних предметів інформації про подібність й відмінності культурних традицій народів, що мешкають на території Криму; наявності практичних завдань, що спонукають до усвідомлення й опанування методики полікультурного виховання дітей дошкільного віку на засадах толерантності; організації виховної роботи, що забезпечує набуття майбутніми вихователями особистого досвіду толерантної взаємодії і співпраці в полікультурному середовищі.

Результати експериментального дослідження підтвердили значущість цілеспрямованої підготовки майбутніх вихователів до професійної діяльності в умовах полікультурного середовища дошкільних навчальних закладів Криму. За результатами опитування вихователів різного віку, з різним досвідом педагогічної діяльності і належністю до різних національних культур було виявлено, що в них немає усталеного розуміння сутності полікультурного виховання підростаючого покоління, його важливості для суспільства і кожної дитини зокрема.

Переважає більшість вихователів, незважаючи на свій вік, поважно і з великою цікавістю ставляться до рідної культури та інших національних культур. Вони виявляють досить толерантне ставлення до представників інших національних культур, але не вважають за необхідне цілеспрямовано навчати дітей толерантності і виховувати в них інтерес до інших дітей як носіїв певної культури, відмінної від їхньої рідної. Важливе місце у свідомості вихователів займають національні традиції і звичаї, знання рідної мови, але вони не вбачають в них інструменти виховання в дитини етнічної самоідентичності.

Перед початком і після завершення експериментального дослідження було проведено діагностувальні зрізи, які характеризували студентів, залучених до експериментальної роботи, за низкою показників. Для вирівнювання якісного складу експериментальних груп використовувались дані, які засвідчували рівень їхньої готовності до професійної діяльності у дошкільних навчальних закладах; наявність толерантності, емпатійності і відкритості до змін.

Після формувального експерименту була виявлена тенденція зменшення кількості студентів у зоні прояву інтолерантності зі збільшенням її в зонах інтуїтивної, свідомої та усталеної толерантності. За рахунок зменшення кількості студентів, які за проявом емпатійності були віднесені до низької, середньої і достатньої зони відбувся значний приріст їхньої кількості в зоні, що припадає на нормальний рівень.

До початку формувального експерименту основна маса студентів припадала на зону нормального вияву ригідності при досить значній кількості таких, прояв ригідності яких потрапляв у зону максимальної ригідності.

Після формувального експерименту кількість студентів у зоні наявної ригідності збільшилась і відповідно зменшилась кількість таких, у кого було виявлено максимальну ригідність. Отже, в усіх випадках, які контролювались в експериментальній роботі, у студентів – майбутніх вихователів покращились результати, що засвідчували про їх підготовку до професійної діяльності в полікультурному просторі дошкільних навчальних закладів Криму.

Висновки. Таким чином, в умовах полікультурного середовища дошкільного навчального закладу якісні характеристики професійної діяльності вихователя, його особистості набувають особливої значущості. Результатами досліджень і практичним досвідом доведено, що толерантність – це необхідна для кожного педагога професійно-значуща якість, що проявляється в усвідомленні себе гуманною особистістю, у здатності керувати своїми емоційними й вольовими проявами в проблемних ситуаціях суб'єкт-суб'єктивної взаємодії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Асмолов А. Г. Историческая культура и педагогика толерантности/ А. Г. Асмолов // Мемориал. – 2001. – № 24. – С. 61—63.

2. *Асмолов А. Г.* О смыслах понятия "толерантность" / А. Г. Асмолов, Г. У. Солдатова, Л. А. Шайгурова // Век толерантности : научно-публицистический вестник. – М., 2001. – С. 8-18.
3. *Асташова Н. А.* Аксиологическое образование современного учителя: методология, концепция, модели и технология развития : автореф. дис. на соискание уч. степени доктора пед. наук : спец. 13.00.01 "Общая педагогика, история педагогики и образования" / Н. А. Асташова. – Брянск, 2001. – 51 с.
4. *Ботнаръ В. Д.* Воспитание у детей эмоционально-положительного отношения к людям ближайшего национального окружения путем приобщения к их этнической / В. Д. Ботнаръ, Э. К. Сулова // Науч. труды МПГУ им. В.И.Ленина. – (Сер. "Психолого-педагогические науки"). – М. : Прометей, 1993. – С. 15–21.
5. *Валитова Р. Р.* Толерантность как этическая проблема: автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филос. наук : спец. 09.00.05 "Этика" / Р. Р. Валитова. — М., 1997. – 16 с.
6. *Клепцова Е. Ю.* Психология и педагогика толерантности / Е. Ю. Клепцова. – М. : Академический Проект, 2004. – 176 с.
7. *Мириманова М. С.* Толерантность как феномен индивидуальный и социальный: [моногр.] / М. С. Мириманская. – М. : Прометей, 2004. – 256 с.

Подано до редакції 13.08.12
